

RENDGENAPARAT U VAROŠICI LJUBERAĐA 1934. GODINE

Tomislav D. Jovanović

Postavljanje i puštanje u rad dinamo mašine za proizvodnju jednosmerne struje snage 5 kW u mlinu braće Rakić, u Ljuberađi 1933. godine, omogućeno je instaliranje rendgenaparata 1934. godine. Rendgenaparat je bio u vlasništvu dr Dragomira Stefanovića i radio je do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. godine. Dr Stefanović je obavljao preglede srca, pluća i želuca. U jesen 1941. godine aparat je od strane bugarskih okupacionih vlasti demontiran i odnet u Sofiju. *Acta Medica Mediana* 2009;48(4):55-58.

Ključne reči: rendgenaparat, Ljuberađa, generator, jednosmerna struja

Klinika za radiologiju i onkologiju
Medicinski fakultet Priština, Kosovska Mitrovica

Kontakt: Tomislav D. Jovanović
E-mail: jovato@info-data.rs

Uvod

Instaliranje rendgenaparata 1897. godine u Šapcu, svega dve godine nakon pronađaska X-zrakova, predstavljalo je početak primene nove, revolucionarne tehnologije u dijagnostici na području Kraljevine Srbije. Posle završetka Prvog svetskog rata, u mnogim gradovima, državne institucije i privatne ordinacije nabavljaju rendgenaparate. Za istoriju srpske radiologije interesantna je činjenica da je u maloj varošici Ljuberađa 1934. godine postavljen i počeo sa radom rendgenski aparat. Od okolnih gradova kojima gravitira Ljuberađa rendgenaparate imaju Vlasotince od 1945. godine i Leskovac od 1924. godine. Pirot dobija rendgen 1946. godine. U ondašnjem AT dispanzeru montiran je rendgenaparat marke „Fisher“ dobijen kao pomoć od američkog Crvenog Krsta. Babušnica, današnje administrativno i privredno središte opštine i sedište Doma zdravlja, električnu struju dobija 1951. godine, a rendgenaparat 1954. godine.

Geografsko - demografski podaci

Ljuberađa se nalazi sa obe dolinske strane reke Lužnice na regionalnom putu Pirot – Leskovac. Leži u jugozapadnom delu Lužničke kotline u podnožju Suve planine. Udaljena je od Babušnice 7 km, Pirote 32 km, Vlasotinca 26 km, Leskovca 46 km i Niša 67 km (Slika 1). Najveći broj stanovnika imala je od 1921. godine - 452, do 1948. godine - 928. Zatim dolazi do postepenog pada broja stanovnika. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine ima 285 stanovnika sa tendencijom smanjenja.

Između dva svetska rata Ljuberađa se razvila u ekonomski i trgovачki centar sreza

Lužničkog, a svakako da jedan od osnovnih razloga ovome leži u neiscrpnoj energiji koju su pružala brojna izdašna vrela i reka Lužnica sa pritokom Murgovicom. Zahvaljujući ovakvom prirodnom bogatstvu voda, razvili su se brojni zanati i delatnosti za koje je korišćena vodena energija. Početkom 1941. godine bilo je u pogonu 16 vodenica sa 54 vrtla koje su radile u toku cele godine, zahvaljujući jakim izvorima u Ljuberađskom ždrelu. Navedeni izvori su kaptirani 1985. godine i uključeni u sistem vodosnabdevanja Niša maksimalnog kapaciteta oko 1000 litara vode u sekundi. Pored vodenica, valjavica, vunovlačara i strugara, za šta je korišćena vodena snaga, razvili su se i drugi zanati: iončarski, kovački, potkivački, stolarski, bravarski, limarski, krojački, kožuharski i drugi. Krajem 60-tih godina XX veka u selu je bilo oko 50 zanatskih radnji. Do početka Drugog svetskog rata radio je 12 trgovina kolonijalnom robom i pet kafana, od kojih je najstarija počela sa radom 1908. godine. Odlukom nadležnih vlasti Ljuberađa je 1927. godine proglašena varošicom i taj status zadržala do završetka aprilske rata 1941. godine.

Slika 1. Geografski položaj sela Ljuberađe

Pored prirodnih preduslova za razvoj zanatstva (energija vode), važan činilac je postojanje jakog zaleđa sa velikim brojem planinskih sela, u to vreme punih stanovništva, tako da je Ljuberađa

bila centar u kome se trgovalo, pružane su zanatske usluge i silazilo na drum Leskovac – Pirot radi daljeg putovanja. Nesumnjivo je da su ekonomskom napretku doprineli i stanovnici sela koji su

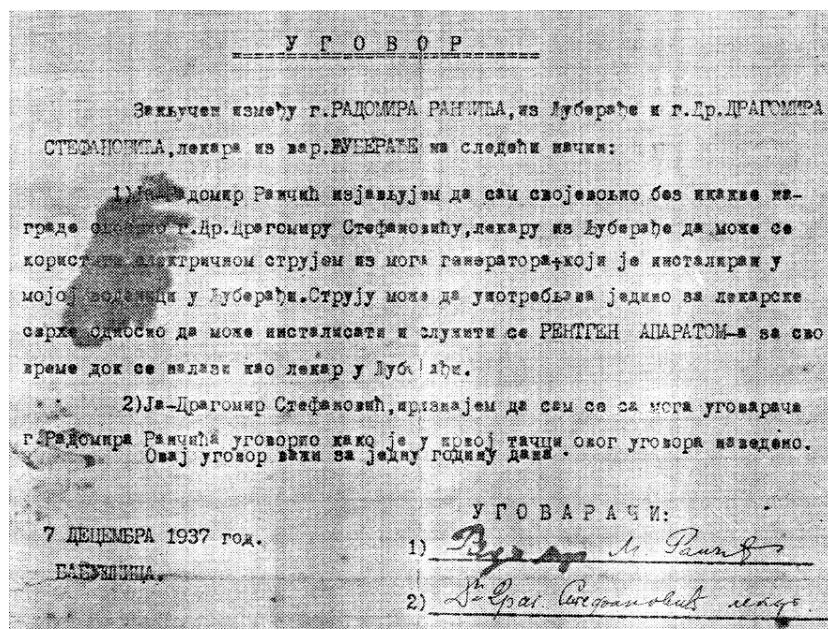
ratovali u Prvom svetskom ratu i po povratku doneli nove ideje o preduzetništvu, jer su mnogi, boraveći u Grčkoj, Francuskoj i Severnoj Africi videli dostignuća industrijski razvijenih zemalja.

Slika 2. Mlin braće Rakić (snimak iz 1998.)

Slika 3 Kuća Jovanče Jovanovića (snimak iz 2009.)

Slika 4. Dokument Fotokopija ugovora o isporuci električne energije
Dr. Stefanoviću za lekarske svrhe - za rendgenaparat

Istorijat elektrifikacije

Braća Radomir Rančić, Milan i Branislav Rakić (rođena braća) 1930. godine podižu i puštaju u rad mlin na reci Lužnici. Za razliku od vodenica, u njihov mlin je kao pogonska grupa ugrađena vodena turbina, proizvod firme "Fabrika mašina Pejić Stev. i komp Niš". Sistemom transmisija vodena snaga je pokretala dva vodenična kamenja, strugaru, vunovlačaru i valjavicu (Slika 2.).

Sa postepenim razvojem elektrifikacije i to, pre svega, izgradnjom hidrocentrala u Srbiji, imućne zanatlje u Ljuberađi počinju da razmišljaju o korišćenju vodene snage za proizvodnju električne energije. U takvim uslovima su braća Rakić 1933. godine u svoj mlin ugradili elektrogenerator jačine 5 kW. Generator (dinamo-mašina) proizvod firme Ganz – Mavag proizvodio je jednosmernu struju napona 220 V, koja je najpre korišćena za osvetljavanje samog mlina i kuća vlasnika, a 1937. godine razvedena je ulična rasveta. Radomir Rančić u ime braće Rakić marta 1939. godine od opštine Ljuberađske dobija koncesiju za instaliranje električnog postrojenja za osvetljavanje varošice, odnosno domaćinstava. Generator i razvodna tabla su u toku bugarske okupacije oštećeni od strane okupatora i nisu nastavali rad nakon oslobođenja. Na reci Lužnici 1951. godine izgrađena je jedna, a 1953. godine druga hidrocentrala ukupne snage oko 150 kW, i u pogonu su bile do početka 70-tih godina XX veka.

Rendgenaparat u Ljuberađi

Doktor Dragomir Stefanović iz Caribroda (danas Dimitrovgrad), u okviru svoje ordinacije, 1934. godine instalira rendgenaparat i počinje sa pregledima bolesnika. Ordinacija i rendgenaparat su se nalazili u kući Jovanče Jovanovića (Slika 3). Nemamo podatke o tipu aparata. Borivoje Mladenović u razgovoru sa autorom 10.05.2004. godine

iznosi sećanje da je dr Stefanović bio dobar čovek i dobar doktor, a da je radio pregled pluća i želuca. S obzirom da je struja bila jednosmerna, prema navedenom savremeniku rendgen je imao pretvarač za pretvaranje jednosmerne u naizmeničnu struju. Detaljni opis ovakvog elektro-mehaničkog uređaja nalazimo u knjizi dr Stojana Dedića „Osnovi opšte rentgenologije“ iz 1952. godine, stranica 10-11. Rendgenaparat je bio u funkciji do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 12. aprila 1941. godine. Varošicu Ljuberađu i okolna sela okupirala je bugarska vojska, u jesen iste godine izvršena je aneksija ovog dela Srbije od strane carevine Bugarske. Prema kazivanju Radeta Mlade-novića, rendgen su iste jeseni bugarske vlasti demonтирале i odnele u Sofiju. Na žalost, o doktoru Dragomiru Stefanoviću nema drugih podataka.

Odnos između braće Rakić, iz čije se centrale rendgenaparat napajao strujom, i dr Dragomira Stefanovića bio je regulisan odgovarajućim ugovorom. Ugovor je važio jednu godinu i po isteku tog roka je obnavljan. Veoma je interesantno i humano da su vlasnici ustupali besplatno struju za korišćenje u lekarske svrhe. Prema ugovoru od 7. decembra 1937. godine bez ikakve naknade dr Stefanović može instalirati i služiti se RENTGEN APARTOM za sve vreme dok se nalazi u Ljuberađi (Slika 4).

Svedočenja

1. Borivoje Mladenović (1920-2004), personalna komunikacija autora 10. 05. 2004.
2. Radomir Mladenović (1921-), personalna komunikacija autora mart 2009.
3. Stanimir Ilić (1934-), personalna komunikacija autora 08. 08. 2009.

U znak zahvalnosti i sećanja na mog dedu po majci Milana Rakiću (1897-1971), babu Stevku (1897-1970) i njihovu decu Savu (1920-2003), Radomira (1921-), Radmilu (1923-2007), Boriku (1926-1999), Petru (1930-2009), Vojislava (1933-) i Zoriku (1937-).

Autor

Literatura

1. Ilić S, 25 godina postojanja i rada elektrodistri-
bucije u Babušnici. R.O. za Distribuciju električne
energije - Niš. OOUR Elektrodistribucija – Babušnica.
"Nova Jugoslavija" Vranje 1984. 9-13.
2. Todorović D, Ljuberađa. "VD graf plus" Vranje 2004.
3. Todorović D, Ljuberađa II "VD graf plus" Vranje 2008.
4. Todorović D, Ljuberađa – najstarija varoš Lužnice.
Vranje, 2001.
5. Jovanović T, Stanković Z, Pavlović M, Nastanak i
razvoj rendgenske dijagnostike u Leskovcu i okolini.
Apollinem medicum et aesculapium vol 1.(1) april
2002. 7-12.
6. Petrović J, Priroda Babušnice i Lužničke kotline, Novi
Sad 1999. godine
7. Originalni primerak Dokumenta I je svojina Slobodana
Mladenovića unuka Radomira Rančića.

X- RAY MACHINE IN TOWN OF LJUBERAĐA IN 1934

Tomislav D. Jovanović

Installing and starting the dynamo machine for generating the direct current of 5 kW in the mill owned by brothers Rakić in Ljuberađa in 1933, enabled the installing of the x-ray machine in 1934. The x-ray machine was owned by Dr Dragomir Stefanović and was in use by the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia in April, 1941. Dr Stefanović performed the examinations of the heart, lungs and stomach. In autumn 1941, the machine was dismantled by Bulgarian occupation forces and taken to Sophia. *Acta Medica Mediana* 2009;48(4):55-58.

Key words: X-ray machine, Ljuberađa, direct current